

Hvorfor kaster Luther skygger på folkekirken? Om Reformationen og nyreformation.

Anders Laugesen

Forord

I mit virke er der ét gennemgående motiv, og det er en uro og omsorg for fremtiden. Nedenstående betragtninger skal ses i det lys.

Vi står i begyndelsen af et uoverskueligt globalt opbrud, hvor alle menneskelige ressourcer er nødvendige for at bidrage til, at fremtiden bliver til lykke for alle. Og hvis vi som danskere skal møde fremtiden med lige så stor folkelig lykke som hidtil, tror jeg, at det er nødvendigt, at vores kristne arv fortsat spiller med som del af den dybeste fælles klangbund. For fællesskabet er en klangbund essentiel, og her tror jeg, at den kristne arv er den vigtigste del af vores kollektive fornemmelse for rammerne omkring livsudfoldelse.

Imidlertid er jeg ret usikker på, om den kristent prægede klangbund fortsat vil være til stede, når min børnebørn stifter familie. Der er mange årsager til min usikkerhed, men et af elementerne handler om, at de skygger, reformationen har trukket, efter min opfattelse i dag står i vejen, for at kristendommen finder nye veje, der kan vedligeholde og forny den fælles, folkelige klangbund.

Her handler det ikke kun om fællesskabets fremtid og en mere eller mindre tydelig kollektiv klangbund. Det mest værdifulde, jeg kan pege på i forhold til mine børn og deres børns børn, er veje til et levende gudsforhold i hjertet. Mit fremtidshåb retter sig også imod, at generationer af endnu ikke fødte vil møde kristendommen på måder, som får gudsforholdet til at leve i hjertet. For at det kan komme til at ske, tror jeg, at kristne som enkeltpersoner og folkekirken som institution må besinde sig på altid at være i en reformatorisk proces og rette blikket fremad.

Jeg ser ikke, at folkekirken i dag i tilstrækkelig grad er bevidst om nødvendigheden af denne vedvarende, reformatoriske bevægelse, og for mig at se hænger det bl.a. sammen med, at der ikke er tilstrækkelig opmærksomhed på den reformatoriske arvs skygger.

Denne lille bog er tænkt som et bidrag til fortsættelsen af den reformatoriske proces. I form af personlige betragtninger og overvejelser vil jeg gerne opmuntre til, at mennesker tænker med. Ikke så meget i forhold til mine tanker, men i forhold til bogens to anliggender:

1. Hvor står vores reformatoriske arv i vejen for mødet med kristendommens essens?
2. Hvad er det for overvejelser og perspektiver vores tid og fremtiden tvinger os til at tænke med ind i forhold til den kristne arv som afsæt for en stadig reformatorisk udvikling af den kristne tro?

Måske er der læsere, som undervejs vil føle sig stødt på manchetten og tænke, at jeg ganske og aldeles tager afstand fra reformationen. Til dem vil jeg sige, at dette ikke er et spørgsmål om at tage stilling til reformationen. Bogen vil i stedet se på nogle af følgerne af reformationen. Men da der er udgivet rigtig mange bøger i årets løb, som ser på reformationens positive påvirkning af vores samfund, vil jeg lade de bøger tale for sig selv og i stedet se på reformationens skygger. Ikke som en person, der tager afstand fra det reformatoriske projekt, men som en troende kristen, der ønsker, at mennesker møder

kristendommen. Og netop derfor må pege på reformationens skygger, som for nogle mennesker står i vejen.

Luther gjorde op med skyggerne i sin overleverede tro. Det samme bør vi gøre. Og derfra se, hvad det frisætter af samtaler og nye muligheder.

Søholm den 30. oktober 2017

Indledning

Reformationsåret har i skrivende stund nået sit klimaks med den store reformationsfest den 31. oktober på 500-årsdagen for Luthers teser på kirken i Wittenberg. Der har i årets løb været arrangement om Luthers betydning, den lutherske arv, musik og kulturrefleksion måske af og til tilsat en vis portion kirkelig selvtilfredshed. Folkekirken har ofte fejret sig selv og Luther.

I mens er trossamfundene udenfor folkekirken ved at få deres forhold ordnet ved lov. Grundlovens løfteparagraf vedrørende trossamfund udenfor folkekirken bliver omsat til gyldig lovtæst. I skrivende stund er der stadig en mulighed for høringssvar, men regeringen ønsker som udgangspunkt at opsætte særlige organisatoriske rammer for trossamfundene og begrænse deres valg af forkyndere. Uden beherskelse af dansk - ingen adgang som forkynder. Tænk, hvis danske missionærer i tidens løb, for ikke at tale om tyske Ansgar, var blevet udsat for samme krav.

Sidste års lovpakke omkring den såkaldte imamlov er nu også ved at sætte sine spor. Folkekirkelige ungdomsorganisationer får frataget økonomiske tilskud, fordi de holder gudstjeneste ved deres møder, og der er eksempler på, at man på uddannelsesinstitutioner ikke længere holder gudstjeneste for eleverne. For ellers er man bange for, at statens hammer falder.

Den umiskendelige skepsis over for det religiøse, der i disse måneder breder sig ud i samfundet, er ikke til at tage fejl af. Synlig religiøsitet er under pres i det offentlige rum, og det udstiller den danske utryghed ved mennesker, der viser deres tro. Her er noget, som vi kulturelt ikke rigtig ved, hvordan vi skal håndtere. For vi har stort set altid som folk levet med en stærkt reguleret religion med klare rammer for, hvordan det religiøse udtrykte sig i forhold til fællesskabet.

Min egen kristentro er dannet ved mødet med verdenskirken. Som 19-årig besøgte jeg kristne ashramaer i Indien. Senere blev det mødet med den ortodokse kirkes liturgi og teologi, der fandt vej til mit hjerte. Uden mødet med stilheden i det økumeniske kloster Taizé, Gravkirkens sakramentale realpræsens og ustyrlige, karismatiske kristne i Hong Kong var jeg i min ungdom formentlig ikke blevet kristen med hud, hår og korstegn.

Da jeg efter min ungdoms færd rundt i verden kom ind i Danmarks Radio og skulle lave kirkeligt orienterede programmer sammen med Mogens Hansen, kom jeg på en enorm indre oversættelsesopgave. Den blev ikke mindre, da jeg under mit kristendomsstudium blev ansat som graver og senere som kordegn.

For hvad var det for noget med en folkekirke, der ikke bekymrede sig om, at man på nogle kirkegårde på grund af en kort gravfred gravede uforgængelige ligdele op, men samtidig gik vældig op i anskaffelsen af nye orgler med den helt rigtige klang. En folkekirke, der ikke overvejede, om det kunne være god skik at spise op efter nadveren, om ikke andet så af hensyn til forholdet til andre kirkesamfund, men som samtidig tilsyneladende brugte kolossale summer på bygninger og den helt rigtige æstetik?

Det tog mig oprigtig talt 7-8 år som fast kirkegænger hver søndag og fast arbejde i DR med fokus på dansk kirkeliv, før jeg rigtig kunne orientere mig i den særlige, danske kirketradition. Men jeg forstod stadig ikke, hvorfor mange danskere var så næsten paniske, når man begyndte at spørge til deres egen tro. Det var helt i orden at vise sin bare bagdel, men at fortælle om sit bønsliv eller mangel på samme forekom for mange fuldstændig grænseoverskridende.

Reformationsfejringen har sat fokus på de mange lutherske fortræffeligheder, men måske er der brug for at spørge, hvad det er ved vores danske udgave af den kristne tradition, der gør, at vi tilsyneladende er meget utrygge ved at begive os derud, hvor det religiøse bliver en dybt alvorlig virkelighed, man står véd.

I mit mangeårige journalistiske arbejde med danskernes tro står det klart, at tro er en mangfoldig størrelse, og spørger man oprigtigt ind til menneskers tro, åbnes der til utallige overvejer omkring livets dybeste sammenhænge.

Netop på grund af erfaringen med menneskers mange tanker omkring tro har det undret mig, at den danske folkekirke tilsyneladende er så uhyre varsom med at slippe teologien løs. Senest har det undret mig, at folkekirken i anledning af reformationsfejringen ikke massivt har forsøgt, at få danskerne til at formulere nye teser om tro eller i det mindste gøre jubilæet til en anledning til at indgå i en dialog omkring nutidig tro blandt danskerne.

Men det er nok, fordi der i folkekirken ikke er tradition for, at man taler søgende og udforskende om tro. End ikke teologerne forekommer nysgerrige på troen. De vogter ofte på hinanden i en grad, der er ganske mismodig at være vidne til. Jeg ved fra utallige samtaler med præster, at mange føler sig utrygge ved at lufte teologiske ideer, der ikke passer inden for den klassiske, lutherske formellære. Og skulle det ske, at man skriver noget anderledes, er tonen på ingen måde hverken nysgerrig eller spørgende. Ikke noget med at vende den anden kind til i folkekirken, når der diskuteres teologi. Her er der en tradition for frontalangreb på teologiske modstandere, og det fremmer ikke just lysten til at fremsætte prøvende og afsøgende udsagn om tro. Og folkekirkens struktur hjælper med til at fastholde den manglende tradition for at diskutere troen.

Den seneste bispevielse blev transmitteret bispevielse fra Maribo Domkirke. Her kunne vi følge en nærmest ikonisk gudstjeneste, hvor biskopper og provster sad til venstre oppe i koret. Kirkeministeren, kirkeministeriets embedsværk og andre honoratiorens befandt sig til højre. Og i centrum for den symbolske opstilling var hendes majestæt dronningen. Måske var der en enkelt eller to repræsentanter for lægfolket oppe ved alteret. Nede i kirken sad præsterne på de bedste pladser ud mod midtergangen. Og i øvrigt skete deltagelsen i gudstjenesten efter indbydelse.

Men hov. Var der ikke noget med, at reformationen talte om det almindelige præstedømme, og at alle er lige. Hvorfor gør man sig så stadig umage med at lave en bispevielse, hvor det hierarkiske er understreget på enhver mulig måde? I en kirke, der hylder 'Skriften alene', kan man vel godt tillade sig at spørge, om en sådan opstilling ikke står i kontrast til Jesu tale om gæstebuddet.

Hvorfor vælger folkekirken ved indsættelsen af en ny biskop en gudstjenesteform, som tegner et billede af folkekirken som en statskirke? Måske fordi gudstjenesten giver et reelt billede af magtforholdene i folkekirken. Og fordi reformationens skygger gør det umådelig vanskeligt at være en kirke i stadig reformation og selvrefleksion.

Fest i reformationens skygge

Martin Luthers teser på kirkedøren i Wittenberg er et af historiens eksempler på, at et enkelt søm kan slå døren ind selv i de største, selvberørende institutioner og skabe uforudsete omvæltninger. Det var tilfældet for 1500-tallets katolske kirke, og det er siden set gang på gang. Tilsyneladende små hændelser bliver årsag til store forandringer.

Måske det samme er ved at ske i dag. For historiens gang er jo dynamisk. Vores bedsteforældres liv var helt anderledes, end det liv vi lever. Middelalderens livegne levede et radikalt andet liv end nutidens industribønder. Og det netop fordi vi er led i lange processer af større og mindre begivenheder, der bevæger og forandrer tiderne, kulturene og menneskene.

Skal man se på Luthers og reformationens betydning i dag, bør det ikke ske uden en klar bevidsthed om, at historiens gang er præcis så spændende, dynamisk og kompleks som selve livet. Vi er nok rundet af noget, der var, men vi er midt i en ganske anden virkelighed og bevæger os samtidig mod et helt andet og uforudsigeligt sted.

Der er i mange former for religion en indbygget skepsis over for den historiske udvikling, specielt hvis udviklingen ikke fortsætter med at understøtte gamle, religiøse forestillinger. Vi lever i en tid, hvor netop den traditionsbundne holdning til forholdet mellem religionens evige sandheder og historiens dynamiske forandringer vender op og ned på Mellemøsten. Men samtidig med at mange af os ser det dybt problematiske i en stivnet, mellemøstlig islam, er vi mindre tilbøjelige til at problematisere vores egen folkekirkes træge bevægelighed.

Alle er resultatet af en historie. Det gælder naturligvis også mig. Min livsbane som menneske og som fag-journalist på trosområdet har bragt mig i personlig og faglig kontakt med mange former for kristendom og religion i øvrigt. Jeg er som troende formet af mødet med en religiøs, globaliseret virkelighed. Og forstår mig selv som økumenisk kristen og som en del af folkekirken.

Når jeg igennem årene har mødt folkekirken som institution såvel som professionel som som kirkegænger og samtidig har forsøgt at fordybe mig i tidens religiøse kompleksitet, så har det ofte slået mig, hvor usamtidig folkekirken forekommer mig at være. Hvorfor er mange af de prædikener, jeg har hørt, præget af en bestemt luthersk formellære og uden samtidstænkning? Hvorfor har folkekirken ikke været i stand til at gå i samtale med det nye, religiøse sprog, der er opstået blandt danskerne i de sidste 30-40 år? Og hvorfor gør langt den største del af folkekirken af frygt for at blive kaldt politisk Jesu tale om retfærdighed og kærlighed til næsten så tandløs? Jesus taler om de kristne som jordens salt. Gælder det også for hans kirke?

Jeg er ganske overbevist om, at det ikke er ligegyldigt, hvordan livet folder sig ud. Mennesket har brug for veje til at fordybe sig ind i den kærlighedsmulighed, verden er skabt med. Og for mig er Jesus det bedste bud, jeg kender. Men hvis ikke folkekirken er med til at bane veje, også nye veje for nye tiders mennesker, så er der et problem. For uden kærlighedens fortegn bliver verden kold. Det viser historiens gang.

Min forståelse af kristendom som dynamiske processer er inspireret af Oxford-kirkehistorikeren Diamaid MacCulloch (det drejer sig om hans bøger 'A history of Christianity', 'Reformation. Europas House Divided', 'Silence a Christian History' samt 'All Things made New. The Reformation and its Legacy'). Dels taler han om, at man ikke kan forstå teologien og dens udvikling uden hele tiden at være kontekstuel, dels peger han på, hvordan kirkehistoriens skygger er med til at forme de betingelser, man til enhver tid bygger videre på.

Jeg har selvsagt ikke kirkehistorikerens detaljerede overblik, men jeg vil alligevel i denne lille bog forsøge at tegne nogle streger til de af reformationens skygger, som efter min mening står i vejen for folkekirkens møde med den tid, den er en del af.

Skygger er ikke uforanderlige mure. De er noget, som mangler at blive mødt med lys. Men det begynder, med at vi forsøger at få øje på dem.

Og som alt andet er også blikket på skygger noget, der optræder i en sammenhæng og ind i en tid. Men ved ud fra vores forskellige forudsætninger at identificere skyggerne, kommer vi måske bedre til klarhed over grundlaget for vores egen position.

Kulturhistoriske skygger har mange former. Et eksempel kunne være Luthers ofte særdeles ubehøvlede tone over for sine opponenter. Måske hørte tonen til i tidens omgangsform. Men kaster denne uforsonlige tone f.eks. en skygge over Luthers menneskelige dømmekraft, som vi er nødt til at tage med, når vi læser Luther? Eller med andre ord: Kan vi se bort fra Luther som et menneske i sine følelsers vold, når vi ønsker at bruge ham som teologisk autoritet?

Et andet eksempel kunne være Luthers rolle i bondeoprøret, hvor han tog parti for fyrstemanden. Er det måske en skygge, som spiller med i folkekirkens tradition for ikke at gå op imod statsmagten?

Og helt fundamentalt: Var det Luthers egen angst for personlig fortabelse, der gjorde, at han med Augustin og Paulus skrev sig ind i rækken af personer, der har mødt Jesus med udgangspunkt i en fortabelsesangst? Og derfor bedrev en teologi, hvor fortabelses-frelseparadigmet står centralt i en nærmest formelagtig frelseslære. I modsætning til teologien hos mange af østkirkens og de orientalske kirkers store teologer, hvor denne paulinske synsvinkel på Jesus ikke kom til at stå nær så central.

Det er ved at læse samtiden i lyset af skyggerne, at vi bedre forstår vores egen position. Men skyggers form afhænger naturligvis også af lysets vinkel. Og i denne sammenhæng dannes skyggerne i lyset af min forståelse af de udfordringer, som danskernes livstolkning i dag giver kirken.

Denne lille bog er altså ikke tænkt som et egentligt teologisk opgør med Luther, men som et personligt bud på, hvorfor nogle af de spørgsmål, der optager mig, efter min mening er påvirket af reformationens efterveer. Andre mennesker vil formentlig ikke se andet end lys, hvor jeg ser skygger. Og der er sikkert også mennesker, som oplever helt andre reformatoriske skygger, end dem jeg her peger på. Kristendommens rigdom er, at der er plads til denne mangfoldighed i forståelsen af vores tro.

Hvis man opfatter alt som såre godt, er der måske ingen grund til at se skygger. Men hvis man som jeg har den opfattelse, at verden står over for enorme udfordringer og ser en krakelering i vores kulturelle, kristne klangbund, så bliver det at identificere skygger en nødvendighed. Vi befinder os midt i en kamp om forståelsen af virkeligheden. Og forståelsen af virkeligheden er med til at sætte vores fælles kurs og fremtid.

I denne kamp kan folkekirken efter min opfattelse blive helt central. Men indtil videre er den igen efter min opfattelse - slet ikke tilstrækkeligt på banen i form af at præge nye måder at tænke på og nyskabe rammerne for en bæredygtig og fredfyldt fremtid.

Måske tiden er inde til, at vi som folkekirke siger tak til Luther for den historiske arv, og herefter i højere grad retter blikket fremad. Og måske er det nødvendigt at tage afsked med det specifikt lutherske i den folkekirkelige identitet for derved at skabe frihed til en mangfoldig samtale om tro, tradition og erfaring med livet i lyset af Jesus.

Grundtvigs tanker om en konfessionsløs folkekirke byggede på en tiltro til folkets evne til at forholde sig samtidigt til den kristne arv. Han mente, at folkekirken ikke skulle holde kristne ude fra folkekirkens fællesskab, fordi de ikke så Luther som en kirkelig autoritet. Jeg er helt enig med Grundtvig i hans synspunkt - det er et af udgangspunkterne for mit eget kirkesyn.

Tiderne skifter – om hvorfor folkekirken er udfordret af danskernes tro

Falkonercentret slår dørene op for den årlige Krop, Sind og Ånd-messe. Indenfor i foyeren har 15-20 mennesker slået kreds om en mand med hårpisk og shamantrømme. Taktfast slår han rytmen og kredsen stemmer i og bevæger sig vuggende fra side til side. Imens vokser køen foran billetlugen. Over 12.000 betalende besøgende kommer i løbet af weekenden forbi messen for at se på de mange messetilbud, der bl.a. indbefatter håndlæsning, massage, spirituelle rejser og forbøn hos folkekirken.

Samtidig er det kun 17 % af danskerne, der tilkendegiver, at religion er vigtig i deres liv. Opruddet i danskernes religiøsitet i de seneste årtier er åbenlys for enhver, der har fulgt området. Og en del af det, man hidtil anså som en del af religionen, er nu for danskerne placeret i andre dele af deres livsforståelse. En søgning på alternative helbredere, terapeuter, drømmetydere, yogaklasser og meditationspuder viser, at der er et blomstrende marked i religiøsitet uden for folkekirkens rammer. Og vel at mærke på en måde som ofte mere er udtryk for en livsstil eller terapeutisk omsorg for sig selv end for en formuleret tro. Senest har mindfulness fundet vej ind i erhvervslivet, i skoleklasser, på hospitaler og i kursuserverdenen uden at nogen kategoriserer det som udtryk for religion. Alligevel påvirker mindfulness og alle de andre alternative former for spiritualitet danskernes forståelse af virkeligheden.

Omfanget af de religiøse forandringer blandt danskerne de seneste 25 år er meget vanskelig at bedømme numerisk, for samtidig med at mange søger nye veje i forhold til livsytning, så bibeholder langt de fleste samtidig deres medlemskab af folkekirken.

De fleste danskere sammenstykker i dag deres livsytning. Tro er i dag ikke et anliggende, der læner sig op af autoriteters dogmatiske udsagn. Det er et livsområde, hvor den enkelte selv må finde vej og tage ansvar. Og dermed har det religiøse for mange danskere fået en dialogisk karakter, hvor der er plads til at tage nye erfaringer og perspektiver på livet til sig. Danskernes møde med det religiøse og spirituelle er hverken kedelig eller fantasiforladt. Shamaner tilbyder i dag ånderejser i svedehytter. Clairvoyante hjælper erhvervsledere i deres valg. Mange danskere sidder hver dag på deres pude og træner en dobbeltrettet bevidsthed på verden og på sig selv. Rigtig mange søger alternative behandlere med alternative forklaringer, når helbredet vakler. Og med så tilfredsstillende resultat, at den traditionelle lægevidenskabelige forklaringsmodel for mange blot er én af flere mulige forståelsesmåder af helbredet.

Danskernes omfattende individuelle tilegnelse af tro og livsytning udfordrer folkekirken, fordi den nye søgen bringer mange nye erfaringer med ind i folkekirken.

Folkekirken hviler som en luthersk kirke på et autoritativt bekendelsesgrundlag og på en tradition for en institutionel varetagelse af danskernes religiøse behov. Men hvad sker der, når menigheden består af mennesker med åndelige erfaringer, som for dem er vigtige, men som ikke passer ind i folkekirkens rammer? Skal de åndelige erfaringer afvises, eller er der grund til at gå ind i en teologisk proces, hvor man udforsker de nye troserfaringer?

Hvis folkekirken først og fremmest er en konfessionel, luthersk kirke, kan svaret være enkelt. Der er nogle givne retningslinjer, som man kan forholde sig til, og ud fra den givne bekendelse er det muligt at dømme synspunkter inde eller ude.

Er folkekirken derimod primært folkets kirke, er sagen en anden. For da må kirken tage folkets nye troserfaringer alvorligt og gå ind i en teologisk proces omkring eventuelle nye formuleringer omkring troen. Hvis det skal give mening, at folkekirken er folkets kirke og menigheden udgøres af det almindelige præstedømmes teologer, da skal der naturligvis være en lang og besværlig teologisk samtale mellem den mangfoldighed af synspunkter og erfaringer, der har hjemme i folkekirken.

Det lader ikke til at være gået op for folkekirken som institution, at danskerne i dag er kritiske, undersøgende og dialogiske i deres tilgang til tilværelsen. Folkekirken hænger fast i en historisk arv, hvor danskernes kirke har været trosforvalter for folket. Ansvar for det med Gud har historisk været kirkens, for den sad inde med svarene på livets store spørgsmål. Og ny kristen teologi og livstydning blev varetaget af fagteologer, således at teologien kunne holde sig inden for de givne spilleregler.

Men scenen med en kirke, hvor teologerne har en de facto definitionsret af rigtig kristentro, har i al ubemærkethed forandret sig – og det har folkekirken tilsyneladende svært ved at forstå.

Grunden til, at det er så vanskeligt at forstå nødvendigheden af en mere åben og dialogisk kirke, skal efter min mening blandt andet findes i det, jeg kalder folkekirkens historisk betingede skygger.

Den formynderiske kirke - første skygge

Den evangelisk-lutherske kirke har altid været forbundet med den danske konge- og statsmagt. Historisk set har det måske været en styrke, men i dag kaster det en af reformationens skygger ind over samtalen mellem folk og kirke.

Uden det historiske ægteskab mellem magt og kirke ville vi uden tvivl have været et langt mindre homogent folk og måske haft en mere urolig historie.

Stabilitet og velstand har gennem tiden vist sig at være et godt makkerpar, og helt frem til 1960'erne har det snævre samspil mellem statsmagt og kirke overordnet set fungeret upåklageligt. Med mindre man altså tilhørte 1800-tallets trængte mormoner og baptister eller mistænkeliggjorte jøder.

Men når vi i dag skal se på folkets folkekirke, hører det med til en analyse, at det danske folk aldrig for alvor er blevet et myndigt folk i et religiøst perspektiv. Danskerne har historisk vænnet sig til, at statens kirke sørgede for at holde det rette forhold til Gud i orden. Der har ikke været nogen grund til at foretage et religiøst oprør eller opgør med folkekirken. Derfor var danskerne indtil begyndelsen af 1990'erne tilsyneladende med få undtagelser et folk uden den store religiøse nysgerrighed og uden trang til at gå andre teologiske veje end dem, folkekirken foreskrev.

Men fra slutningen af 1980'erne og frem ændrede det sig, og danskerne tog nye religiøse begreber som karma, reinkarnation, energi, bevidsthed og spirituel udvikling til sig. Hvorfor den kulturhistoriske kurs ændrede sig på det tidspunkt, er der nok ikke noget entydigt svar på. Men formentlig har det haft en betydning, at danskerne fra folkeskolen på det tidspunkt havde lært selv at skulle tage stilling og ikke bare overtage autoriteters meninger. Det, samtidig med at danskerne blev ramt af mødet med andre trosforestillinger og modernitetens begyndende dekonstruktion af overleveret autoritet.

Den nye søgen bliver på mange måder usystematisk og præget af mange forskellige alternative bud på livsdyninger. Danskerne har ikke lært at benytte troens erfaringer til sammen at finde fælles, religiøse formuleringer, og derfor udfolder den religiøse impuls sig individuelt og uden organisering af egentlige religiøse institutioner.

'90ernes religiøse landskab tager form som forskellige bølger af spiritualitet i et ofte kommercielt marked, men der bliver ikke skabt egentlig fælles teologi. Snarere opstår der et nyt erfaringsprog omkring det spirituelle, som deles på tværs af forskellige praksisformer. Det er derfor, at mennesker, som fordyber sig i astrologi, hestehvisken og yoga, ofte kan finde en måde at tale sammen på, uden at de nødvendigvis deler en fælles, færdig teori eller teologi.

Selv om mange medlemmer af folkekirken i dag har gjort sig spirituelle erfaringer uden for folkekirkens rammer og benytter sig af religiøst sproglige universer med rod uden for den kristne tradition, så har deres erfaringer ikke direkte påvirket kirkens teologi og selvforståelse. Der er inden for kirken opstået en lang række nye praksisformer, som er påvirket af den generelle spirituelle udvikling i Danmark. F.eks. retrætebevægelsen, natkirkerne, pilgrimsvandring og stillegudstjenester. Men teologisk har folkekirken ikke ladet sig påvirke af de nye, spirituelle erfaringer i menigheden. For i den lutherske folkekirke, hvor man taler om det almindelige præstedømme, er lægfolket stadig teologisk umyndigt. Og kirken er fortsat uden teologisk dialog med medlemmerne.

Kirken & magten - anden skygge

Der kastes en skygge fra det historiske forhold mellem magt, kirke og konfession.

Kirkens historie i Danmark har været magtens historie. Samspejlet mellem kirkemagt, konge- og statsmagt har lange rødder.

Harald Blåtand lod danerne døbe – om de ville det eller ej. Klostre og bispesæder blev gennem middelalderen økonomiske centre, og de kirkelige autoriteter gjorde frem til reformationen deres til at bekæmpe hedenskab og folketro og formentlig også til at udrydde rester af ariansk og keltisk kristendom i landet (se Mads Lidegaard: 'Da danerne blev kristne').

Med messen i landets mange kirker som det sakrale omdrejningspunkt blev middelalderens samfund til et gudsvillet, hierarkisk fællesskab. Individualismen havde ringe kår, og den katolske kirkes teologiske kontrol skabte en ensretning i rammerne for tilladt tro.

Middelalderens daner var en del af et samfund med en trosmæssig ensretning. Om end folkereligiositeten fandt mange forskellige udfoldelsesmuligheder igennem pilgrimsfærd til helligkilder, votivgaver til helgener og forskellige klosterordners spiritualitet. Den katolske kirkes afretning af folkets tro i middelalderen forekommer med nutidens øjne i højere grad at være et spørgsmål om at skabe et entydigt forhold til religiøs autoritet end et projekt om at opdrage mennesker til at leve ulastelige liv (Se f.eks. Arnold Angenendt: 'Geschichte der Religiösität im Mittelalter', Arno Borst: 'Lebensformen im Mittelalter', Norman Cantor: 'The Civilization of the Middle Ages').

Med reformationen i 1536 skete der en principiel ændring af danernes forhold til Gud. De var nu stort set alle på kongens bud blevet lutheranere og dermed en del af det almindelige præstedømme. Den troende kristen havde ikke længere brug for en mediator mellem sig selv og Gud. Enhver stod under dom som samtidig retfærdiggjort og synder. I gudstjenesten

kunne den nye teologi bl.a. erfares ved, at menigheden nu sang med på salmer, og præsten bar borgerdragt som et synligt tegn på, at han ikke havde nogen særstatus i forhold til Gud. Men forholdet mellem magt og tro antog blot nye former. Vel skulle menigmand ikke længere købe aflad hos kirken, men det betød ikke, at troen blev sat fri. Kirken sad stadig inde med autoritative svar til frelse, og præster blev som statstilforordnede embedspersoner sat til at drage omsorg for, at folket blev ledt ind i den rette tro.

Kongens/statens magtfulde omsorg for undersåtternes rette tro udviklede sig bl.a. under pietismen, og den kom til at betyde, at man i Danmark i modsætning til mange andre lande ikke fik kristelige lægmandsbevægelser eller nye kirkedannelser. Statens kontrol med troen betød, at danskerne blev et trosmæssigt homogent folk, hvor generation efter generation vænnede sig til, at kongen/staten drog omsorg for, at enhver blev indføjet i den rette tro. Troens rette sammenhænge kunne man tage for givet. Dem var der ingen grund til at bekymre sig om.

Det var først i slutningen af 1800-tallet, at der med de kirkelige vækkelser for alvor opstod troende lægmandsbevægelser. Selv om der var forskel på Indre Mission og den grundtvigske bevægelse, stod de begge på fast luthersk grund.

Ved forhandlingerne i forbindelse med udfærdigelsen af grundloven forsøgte Grundtvig at vinde gehør for dannelsen af en konfessionsløs folkekirke med plads til alle kristne danskere (se min artikel i Dansk Kirketidende, maj 2016). Grundtvig mente, at der i det danske folks kirke burde være rummelighed. Folkekirke skulle give plads til dem, der følte sig som kristne og som en del af det danske folk, og ingen kunne tage patent på det danske folks tro ved at fastlægge et bekendelsesgrundlag ud over trosbekendelserne.

De tanker fik Grundtvig som bekendt ikke held med. Danskerne fik en evangelisk-luthersk kirke understøttet af staten, hvis forhold skulle ordnes ved lov – hvilket vi stadig venter på skal ske.

Med den evangeliske-lutherske bestemmelse af folkekirken blev en historisk arv fastholdt og med den arv fulgte en række normsættende bekendelsesskrifter – herunder Luthers store og lille katekismus og den augsburgske bekendelse. Med andre ord kridtede grundlovens fædre den teologiske bane op, hvorpå man som teolog og som menigt medlem kunne færdes uden at komme på kant med biskopper og kirkelige retsinstanter. Den korrekte, folkekirkelige tro fik sine rammer som en del af grundlovens tekst.

Demokratiseringen af folkekirken tog yderligere til med menighedsrådsloven i 1903.

Menighedsrådene fik overdraget retten til at administrere udvalgte områder inden for folkekirken. Men selve magten til at fastlægge rammerne for folkekirken bibeholdt kirkeministeren og senere med ministeren også kirkeudvalget. Biskopperne var fortsat øverste garanter for forkyndelsens dogmatiske ortodoksi.

Efter en del år at have arbejdet journalistisk med det folkekirkelige område må jeg konstatere, at der i praksis udviklede sig en uigennemskuelig magt-akse inden for folkekirken. Foruden kirkeministeren og kirkeudvalget spiller kirkeministeriets embedsmænd en stor rolle for udformningen af folkekirkens rammer. Dertil kommer præsteforeningen, bispekollegiet og landsforeningen af menighedsrådsmedlemmer samt andre faglige organisationer som spillere, når det gælder om at forvalte de ofte vage politiske retningslinjer. Derudover er institutionerne for præsteuddannelsen og universiteternes fagteologer med, når der skal træffes afgørelser.

Lægfolket kan i menighedsrådene administrere de rammer, som andre har sat. Ikke forandre dem.

Umiddelbart virker folkekirken som en åben institution, der bygger på et repræsentativt demokrati. Men reelt er den danske, lutherske kirke forblevet formynderisk i sit forhold til folket. Der går en lige linje fra Harald Blåtands tvangsdåb over Christians den 3. trosrevolution gennemført fra oven og til folkekirkens ordning, hvor der ikke er plads til, at medlemmerne kan være med til at formulere den konfession, kirken bygger på. Sigende er det, at der i skrivende stund er et kommissionsarbejde vedrørende folkekirkens liturgi, og så vidt jeg kan se, er der ikke udpeget lægfolk fra folkekirkens menigheder til at sidde i kommissionen.

Folkekirken er organiseret som enhver anden statslig institution med fagligt kvalificerede embedsmænd. Organisationen kører professionelt og sørger for, at danskerne i dag formentlig er det folk i verden, som på højeste niveau lader sig betjene i religiøse anliggender. Man møder bare op, og organisationens ansatte sørger for resten. Alt er i bedste forstand en overenskomstmæssig regulering af danskernes trospraksis. Talen om det almindelige præstedømme er i praksis forstummet i folkekirken. Statens bekendtgørelser sikrer, at kun en bestemt faggruppe har adgang til at blive præster her. Ansatte kordegne, kirketjenere og organister blokerer i praksis for muligheden for, at man som almindelig kirkegænger af lyst eller nødvendighed kan engagere sig i f.eks. søndagsgudstjenestens organisering og gennemførelse. Dertil er gudstjenesten i den danske folkekirke i sjælden grad monologisk. Det er meget få steder, hvor præsten ønsker at diskutere sin prædiken med menigheden. Eller lade lægfolket bestige prædikestolen. Kirken er gennem sin tilknytning til staten blevet et klokkeværk, der på egne præmisser kører upåklageligt. Folket melder sig ikke ud i synderligt antal, opbakningen om gudstjenester og kirkelige arrangementer er rimelig, og det lader til i sig selv at være tilstrækkeligt argument for, at – næsten - alt er såre godt.

Men danskernes trosforestillinger er i opbrud, og folkekirken gør ikke systematiske forsøg på at være medspiller på den nye bane, hvor der eksperimenteres i det religiøse rum, og hvor livsanskuelser formuleres.

Den religiøse blufærdighed - tredje skygge

Det er nok ikke forkert, hvis man argumenterer for, at hovedparten af folkekirkens medlemmer ikke er interesserede i at få større indflydelse. Hverken på folkekirkens aktiviteter, ved selv at være aktive ved gudstjenester eller ved at formulere teologi. Det synes også rigtigt, at mange danskere overhovedet ikke interesserer sig for religion, og derfor tilsyneladende er godt tilfredse med, at folkekirken blot er der, når behovet opstår (se f.eks. Phil Zuckerman: 'Samfund uden Gud'). Undersøgelser viser da også, at kun hver femte dansker mener, at religion er en meget vigtig del af deres liv (Epinion for DR, 2016). Mange danskere bliver mundlamme, når samtalen kommer ind på, hvad de selv tror på. Selv om religion og spiritualitet ubestrideligt fylder langt mere i medierne i dag end for ti år siden, så oplever mange det stadig som grænseoverskridende at skulle stå til regnskab for deres egen tro. Også selv om man er fast kirkegænger, er det min erfaring, at mange ikke bryder sig om at tale om tro eller blive konkrete omkring religiøse erfaringer.

Måske flertallet af folkekirkens medlemmer er godt tilfredse med at være sat uden for teologisk indflydelse på folkekirken. Måske de lever godt under skyggen af den formynderiske kirke.

Men det forhold er ikke et argument for, at alt skal forblive uforandret. Hverken medlemmerne eller samfundet har nogen interesse, i at folkekirken fortsætter som et selvtilstrækkeligt og lukket teologisk magtsystem. Vi lever i dag i et samfund, hvor samtale og åbenhed er fællesskabets forudsætning.

Folkekirken lever reelt under den gamle, formynderiske kirkes skygge. I Grundtvigs egen kirke burde der være forståelse for, hvorfor det er godt med højloftede rum, hvori meninger kan brydes og nye tanker tænkes. Og man kunne jo forestille sig, at man ved at åbne sig som en samtalende kirke også i forhold til troens egentlige indhold kunne kaste nyt lys ind i den lange, kristne tradition.

Statssanktionerede trosrammer og folkekirken mangler på teologiske nysgerrighed - fjerde skygge

Luthers opgør med den katolske kirkes teologi var i høj grad kontekstuel bestemt. Afledshandel og forfaldet i kirkens hierarkiske rækker gjorde, at den katolske kirkes grundlag vaklede. Også længe før Luther kom på banen. Luther var helt central for reformationens igangsættelse, men han var ikke alene. Og han var heller ikke noget teologisk orakel. Luther var barn af sin samtid og hans tanker blev til under påvirkning af samtidens andre teologer og tænkere.

Men den reformationshistoriske udvikling gjorde Luther til den helt centrale skikkelse. Specielt i forhold til den danske reformation, hvor Christian III søgte Luthers billigelse af den måde, hvorpå kirkeforandringerne blev gennemført i Danmark, og hvor Luther blev den centrale autoritet for de første danske reformationsteologer.

Selve den teologiske grundstruktur i det reformatoriske tankegods i Danmark var dybt præget af Luthers teologiske arbejde. Med Luther kom autoritative trosudsagn på plads, og der udviklede sig i praksis en dansk, teologisk tradition, som ikke interesserede sig for udviklingen i den katolske modreformations teologi og heller ikke viste nogen interesse i den ortodokse kirkes teologiske tænkning. Det var mig bekendt først med Grundtvigs interesse for Irenæus, at ortodokse teologiske tanker begyndte at finde vej ind i en dansk, teologisk diskurs.

Dermed blev et teologisk grundspor lagt ud for den danske teologi, hvor der nok var plads til såvel luthersk ortodoksi i form af pietismen og teologi påvirket af rationalismen. Men de teologiske forskelle til trods, forblev troens indhold et anliggende, som det som udgangspunkt ikke var forbeholdt almindelige mennesker at formulere. Det var først med de gudelige vækkelser i begyndelsen af 1800-tallet, at der opstod et folkeligt oprør imod en rationalistisk teologi. Og senere kom der omkring Grundtvig bl.a. en egentlig teologisk strid omkring en mulig omvendelse efter døden.

Det var, som om de tidlige folkelige vækkelser tændte en spirende teologisk interesse også blandt lægfolket, men med grundloven og etableringen af folkekirken skete der en grundfæstning af en række teologiske positioneringer, og den teologiske nysgerrighed og vildskab døde på sin vis ud med Grundtvig.

Der var nu flere forskellige måder at være luthersk på inden for folkekirken rammer, og Den Danske Folkekirke udviklede sig til at være en kirke med mange forskellige teologier. Af og til forekommer de mange teologiers forståelse af Gud at være så fundamentalt forskellige, at det kan være vanskeligt at forstå, at de taler om den samme Gud. Men fælles for den teologiske mangfoldighed inden for folkekirken er, at mangfoldigheden er skabt inden for en selvforstået evangelisk-lutherske ramme. Om så Gud ses som transcendent eller mere som

immanent, så skabes ny teologi inden for folkekirkens rammer stort set altid med en selvforståelse af, at det sker på evangelisk-luthersk grund.

Nogle gange er det svært som iagttagere at forstå, at folkekirken er i stand til at opfatte sig selv som en teologisk sammenhængende størrelse, men det er nok fordi alle bekender sig til de lutherske grundudsagn om retfærdiggørelse af tro, skriften alene og i det hele taget er godt tilfreds med en kirkeordning, som sikrer de ansatte præster og universiteternes teologiske stab en fast indkomst.

Men hvad nu, hvis tiden fundamentalt set er løbet fra Luthers senmiddelalderlige univers, og tiden ikke synes, at spørgsmålet om retfærdiggørelse eller frelse er de vigtigste spørgsmål for troen? Skal reformationens trosudsagn så stadig bruges som målestok for ret tro og teologisk tænkning inden for folkekirken? Hvad nu, hvis teologiens formuleringer om tro ikke er i stand til at forbinde sig med danskernes opfattelse af virkeligheden? Bør der så formuleres ny teologi, eller skal danskerne blot belæres, så de kan rette ind? Professor Peter Gundelachs værdiundersøgelser fra 1981-2008 og mange spørgeskemaundersøgelser viser, at danskerne ikke tror på centrale dele af det, der bekendes i kirken. I 2015 var det således kun 21 procent af danskerne, der troede på Jesu opstandelse fra de døde. Og der er 22 procent af danskerne, der tror på reinkarnation, hvorimod kun 11 procent af danskerne tror på de dødes opstandelse. Opbruddet i danskernes tro er i øvrigt godt tegnet i Morten Thomsen Højsgaards bog 'Den tredje reformation'.

Jeg har mødt den opfattelse, at det er noget helt specielt for den lutherske udgave af kristendommen, at man forstår, at mennesket gennem troen frelses af Guds nåde. Men mig bekendt er der ingen kirkeretninger i verden, der siger, at mennesket kan frelse sig selv. Det er Gud og ikke mennesket, der frelser. Men i den danske udgave af den lutherske kristendom er der en tendens til, at man siger: 'Mennesket er frelst alene ved Guds nåde. Det kan ikke – og bør heller ikke – gøre noget forsøg på at leve op til Guds nåde.' Og derved får man en tilbagelænet kristendom, hvor man som troende gør bedst i at 'synde tappert', 'plante et træ' og vente på Guds nådige tilsigelse af syndernes forladelse. Men Guds nåde er en nåde *til* noget. Nemlig til efterfølgelse og til at forsøge igen og igen på at leve i en lytten til Gud som den livgivende Helligånd, der kalder på os alle.

Kombinationen af en understregning af, at Guds nåde er nok, og så janteloven er vist ikke det mest frugtbare for at kalde mennesker frem med deres lys, så det ikke bliver anbragt under en skæppe.

I det at se Guds nåde som en nåde *til* noget ligger åbningen til en stadig nysgerrighed. Hvad mon Gud har for med os og med mig? Ikke noget let spørgsmål at besvare, men det vækker til en stadig åben lytten og skelnen mellem brugbart og ikke brugbart. Den teologiske fornyelse fødes ud af overbevisningen om, at Guds nåde netop vil føde noget nyt i menneskers liv. Også ny forståelse af Gud og af menneskelivet.

Adskillelsen mellem det åndelige og det verdslige regimente og den kirkelig forsigtighed med at fornærme - femte skygge.

Måske er adskillelsen mellem det åndelige og det verdslige regimente ikke så knivskarp hos Luther, som der er tradition for at opfatte den, og Luther holdt sig som bekendt ikke fra at vælge side i store konflikter. I forbindelse med bondeoprøret valgte han fyrstens. Men virkningshistorien af den reformatoriske skelnen imellem kirken og statsmagten er meget

klar. Kirken har ikke tradition for at lade sin stemme lyde ind i det politiske. Naturligvis er der undtagelser, men generelt forsøger kirkens præster at være forsigtige, når de taler om noget, der kan risikere at skille de politiske vande.

Efter anden verdenskrig havde man i Tyskland gjort sin erfaring med, hvad det betød, når kirken ikke stod ved evangeliet, og det kom derfor til et teologisk selvpørgør omkring forholdet mellem stat og kirke. Det opgør fik man aldrig herhjemme, selv om Karl Barth skulle have opfordret de nordiske biskopper til at se på, hvad de kunne drage af lære af den tyske kirkes ageren under nazismen (Jeg har ledt og ledt efter referencen til denne oplysning, som jeg læste for et års tid tilbage, men kan desværre ikke finde den. Skulle det være forkert omkring Barths opfordring, så ændrer det dog ikke pointen. Opgøret blev aldrig taget).

I Tyskland opstod bl.a. kirkedagene, de kirkelige akademier og en kritisk, kirkelig presse som tiltag for at sikre, at kirken var synlig kritisk, hvis staten lavede problematiske tiltag.

I den danske kirkelige selvpørfattelse er det godt, at kirke og præster ikke blander sig i politik med evangeliet i ryggen. Så måske det er resultatet af reformationens skygger, når kirken ikke tydeligt og vedvarende går ind i klimadebatten, indvandrerdebatten, debatten omkring behandlingen af de svageste borgere, u-landsdebatten, debatten om pressede skoleelever og studerende, debatten om dannelse, vores digitale fremtid, New Public management, økologisk bæredygtighed etc.

Efter min opfattelse kommer der til at mangle argumenter i samfundsdebatten af en anden karakter end politiske/ideologiske, når teologien og det kirkelige univers ikke drages med ind i debatten. Etiske og religiøse argumenter fylder således ikke meget, fordi der blandt danske teologer ikke er tradition for at kaste sig ud i samfundsdebatten med udgangspunkt i teologiske overvejelser.

I bogen 'Moral Ground. Ethical Actions for a Planet in Peril' skriver den økumeniske patriark Bartholemæus og pave Johannes Poul II, at verdens komplekse krise ikke blot er af økonomisk og teknisk art. Problemerne i dag har rod i en moralsk og åndelig krise i verden. Den tidligere anglikanske ærkebiskop Rowan Williams viser i sine bøger og artikler, hvordan det er muligt at give en teologisk modstemme til samtiden, således at det bliver tydeligt, at verdens kriser er forbundet med tabet af et trosfunderet syn på tilværelsen (se f.eks. bøgerne 'Faith in the public Square' og 'Lost Icons').

Hvis de har ret, er ansvaret for at sikre en god fremtid ikke blot politikernes og teknokraternes. Der er også et ansvar hos alverdens religiøse ledere. Og derfor er det nødvendigt, at folkekirken kommer ud af reformationens skygge, der holder det åndelige og det verdslige adskilt.

Opprioritering af Ordet på bekostning af tradition, det sanselige og mystikken - sjette skygge

Det religiøse menneske tilegner sig erkendelse gennem de fem sanser – og den sjette sans. Religionshistorien viser, at sådan har det altid været, og traditionen eller den mundtlige overlevering har hjulpet tolkningen af sanseindtrykkene på vej. Mystikken har måske været et andet ord for den religiøse tilegnelses kvintessens.

Med reformationen blev Ordet det helt centrale for tilegnelsen af kristendommen. Heldigvis var Luther ikke nogen billedstormer, og i den danske reformation overlevede prægtige middelalderlige værker som f.eks. altertavlen i Aarhus Domkirke på trods af deres ganske ikke-reformatriske karakter. Men de var ikke længere på samme vis religiøse

brugsgenstande, der viste ind imod det mangfoldige katolske univers af helgener og ikke-bibelske fortællinger.

Specielt skete der noget omkring Maria og repræsentationen af det kvindelige i tilegnelsen af menneskets forhold til Gud. Selv om Luther gav Maria plads i sit eget fromhedsliv, blev hun stort set taget ud af den reformatoriske traditions forkyndelse. Og som Lisbeth Smedegaard Andersen påpeger i sin bog 'Guds Moder og himlens veninde', forsvinder kvinders religiøse autoritet i kirken i tiden efter reformationen og i stedet begynder egentlige hekseprocesser at optræde (Lisbeth Smedegaard Andersen: 'Guds Moder' p. 287ff).

Kvinderne er heldigvis kommet igen i Den Danske Folkekirke, men fordybelsen i troen på Gud går i folkekirken stadig primært gennem et mandligt ordunivers.

Hvis ellers ikke danskerne er helt specielt indrettede, er der noget, som taler for, at når reformationen afskaffer det religiøse mellemrumslag, der tidligere var udfyldt af helgener, helligkilder og andre indgange til det hellige, da begrænses vores erkendelsesrum også. Og i en tradition, hvor et menneskes gudserfaring ikke har nogen betydning for frelse, er det måske også lige meget. Men det er ikke nødvendigvis det samme, som at det er lige meget for mennesker.

Måske kan den nye udfoldelse af spiritualitetsformer blandt danskerne ses som en reaktion på denne reformatoriske skygge.

Den meditative tradition fik sin egen form i den danske pietisme som vist af Erik A. Nielsen, men den systematiske indøvelse af kristen fordybelse gennem kontemplativ bøn og stille meditation, som den var kendt i den katolske kirkes tradition, gik tabt med reformationen. Formentlig har det ikke spillet den store rolle for lægfolket, men det har sat sit spor i den danske, teologiske diskurs. Her finder man ikke en teologisk tradition for at argumentere teologisk ud fra bønnens og meditationens erfaringsunivers. Og det har efter min mening gjort den danske tradition fattigere og påvirket folkekirkens teologiske udsyn.

Luthers udsagn om jøderne og dets virkningshistorie - syvende skygge

Den københavnske biskop Fuglsang-Damgaard og andre gejstliges forbilledlige hjælp til de danske jøder i forbindelse med jødeforfølgelserne under anden verdenskrig har gjort os blinde for den frygtelige virkningshistorie Luthers antijudaistiske holdninger fik. I Danmark var der også jødehad, men heldigvis gjorde mange faktorer i det danske folk og samfund, at det ikke kom til at få samme fatale følger med pogromer og ghettodannelser som i andre europæiske lande. Martin Schwartz Lausten har i sine bøger gjort et imponerende arbejde med nuanceret at beskrive den vigtige problemstillingerne omkring de danske jøder i forhold til stats- og folkekirken.

Alligevel er Luthers forhold til jøderne også en skygge ind i vores danske, folkekirkelige sammenhæng. Luthers navn er for altid knyttet sammen med den åndsstrøm, som i sidste ende gav muligheden for, at holocaust kunne finde sted. Luther var naturligvis ikke ansvarlig for holocaust, men han var unægtelig en del af den antisemitiske kulturarv, som nazisterne og andre kunne læne sig op ad. I en jødisk sammenhæng bemærkes det da også, hvis man præsenterer sig selv som lutheraner, fordi Luther forbindes med den europæiske kultur, der forfulgte jøderne.

I den tyske kirke kalder man sig for en evangelisk kirke. Skulle vi ikke gøre det samme i forbindelse med en grundlovsrevision? Altså sige farvel til det lutherske navn og kalde folkekirken for en evangelisk folkekirke.

Kommenterede [1]: er ikke med i indholdsfortegnelsen

Synet på naturen - ottende skygge

Den reformatoriske tradition har mig bekendt ikke udfoldet menneskets forhold til naturen ud over i salmetraditionen. I salmebogen finder vi en perlerække af salmer, der hjælper os nærmere på naturen som tæt forbundet med vores forståelse af Gud. Men salmerne har ikke været tilstrækkeligt til at skabe en egentlig bevidsthed omkring naturen, som noget vi mennesker har ansvaret for, og skal passe på.

Den antropocentriske teologi viser i disse år sin livstruende skygge.

Oplevelsen af at leve i en forbundethed med naturen har en kirkelig og teologisk dimension. Erfaringen af 'den kosmiske liturgi' er central for en genoprettelse af forholdet mellem mennesket og naturen. Det er en erfaring, hvor alt i universet synes forbundet. Hvor det mindste afspejler det største. Og hvor mennesket står midt i det hele og med sansning og kærlighed kan være bevidst om at være deltager i denne kosmiske kærlighedsdans.

At få bragt lys ind i den ottende skygge - som ikke kun er en reformatorisk skygge, men menneskeheds skygge - er for mig at se en overlevelsesbetingelse. Og reformationens natursyn er en skygge, fordi det ikke rækker ud over en antropocentrisk verdensforståelse.

Mellem ortodoksi og ny virkelighed

Når jeg skriver om skyggerne, er det ikke for at tage afstand til reformationen. Men skyggerne handler om det, vi bringer med os. Og det giver primært mening at se på skyggerne, fordi man er interesseret i fremtiden. For skyggerne spiller med og skal belyses, når vi vil se på, hvor vi gerne vil bevæge os hen.

En ny virkelighed banker på kirkedøren. Ikke som nye teser om tro, men som nye former for praksis, hvor det religiøse er sluppet løs. Troen tager nye former, og folkekirken forsøger at tilpasse sig i hast med masser af gudstjenesteformer, pilgrimsaktiviteter og meditationstiltag, der for 10-15 år siden var stort set utænkelige.

I den nye virkelighed er det ikke dogmerne, men følelsen, der har forrang. Mennesker tror ikke med deres hoveder, eller fordi andre siger, hvad de skal tro på. De fleste tror med fornemmelser og ind i en søgen, hvor man har accepteret, at tro ikke er formler, men er knyttet til bekræftende erfaringer. Gud elsker mig ikke, fordi præsten siger, at sådan er det, men fordi det er en erfaring, jeg i større eller mindre grad fornemmer, når mit liv er brudt sammen.

Tiden, vi bevæger os ind i, er en tid, hvor troserfaringen eller trosfornemmelsen kommer til at spille en stadig større rolle. Som på alle andre livsområder vil danskerne - også når det gælder troen - gøre deres egne overvejelser og lytte til, hvad de selv erfarer. Der er i dag ikke mange, som ønsker at overtage en færdig trospakke på baggrund af præstens - end sige Luthers - autoritative udsagn.

Ortodoksi – ret lovprisning

Ortodoksi bliver ofte oversat og forstået som ret tro. Er man ortodoks lutheraner, betyder det, at man har taget den lutherske forståelse eller de protestantiske principper af kristendommen til sig. Men – for at bruge professor Niels Henrik Gregersens ord: 'De protestantiske principper synes at have tabt deres pædagogiske funktion, fordi principperne ikke længere virker som orienterende, men snarere som desorienterende abstrakter. I den

Kommenterede [2]: er ikke med i indholdsfortegnelsen

forstand mener jeg, at de protestantiske princippers tid er forbi' (se Niels Henrik Gregersen: 'Den generøse ortodoksi' p. 186).

Og Niels Henrik Gregersen fortsætter: 'Opgaven må være at lytte til den levende kristne tradition og så tage den risiko på sig at deformere kristendommen ved at fortolke den på ny'. Og her er det, at ordet ortodoks kommer ind igen, men med en ny betydning. For ortodoks kan også oversættes som 'ret lovprisning'. I den ortodokse kirke mener mange teologer, at den rette lovprisning betyder, at man har den rette gudstjeneste med de rette bønner og den rette sang. Og det er måske også rigtigt, men det er efter min opfattelse under forudsætning af, at gudstjenesten rammer de kristne i hjertet. For det er i hjertet, at den rette lovprisning finder sted.

I min ungdom besøgte jeg den kristne dominikanermunk og zen-mester father Oshidasan. En aften havde vi en lang snak, hvor han blandt andet sagde, at efter hans mening er der mellem Gud og det enkelte menneske et intimt mysterium, hvor den enkelte har sin dybeste forbundethed til Gud. Det er dér, at Gud kalder på mennesket. Og det sker på mangfoldig vis.

Ind i en kristen sammenhæng bliver denne kalden ofte til en lovprisning i hjertet. Der er noget, som tændes. En glæde, en nærhed, en oplevelse af, at noget er sandt og godt. En lyst til at give sig livet i vold. Række ud mod næsten og mod sig selv. Tage imod hverdagens udfordringer med glæde og taknemmelighed, fordi der skimtes et kærlighedens fortegn.

Erfaringen af, at man bliver tiltalt af en kærlig Gud, kan tage mange former. Og det behøver bestemt ikke at ytre sig som omvæltende erfaringer. Det kan også være en refleksiv tilbageskuen, blot følelsen af at være hjemme, af fred og trøst. Eller af håb. Håbløsheden til trods.

Det er, når denne virkelighed bryder igennem i et menneskes liv, og den erfaring forstås ind i et kristent meningsunivers, at man efter min mening kan tale om ortodoksi i en kristen sammenhæng. Eller hjertets rette lovprisning. Man kan også sige, at den rette lovprisning skabes, når Helligånden møder og bevæger det enkelte menneske eller fællesskab.

Ud fra det synspunkt må der i sagens natur være mange forskellige udtryk for kristendom. Det er og har altid været en gave og samtidig en udfordring. Især for dem, der gerne vil have styr på tingene. Hjertets lovprisning er nemlig pr. definition ustyrlig og har til alle tider skabt en dynamisk kristendom.

Mennesker har det med at slutte sig sammen i fællesskaber, når de er blevet ramt af denne hjertets lovprisning. Vi kender det gennem historien fra de utallige kirkesamfund, forskellige klosterordener og i vores egen danske sammenhæng fra kirkelige bevægelser og foreninger. Vores danske, kirkelige foreningsliv er udtryk for dynamikken i den kristne ortodoksis væsen. Ellers sagt med ord, der måske i højere grad bruges blandt søgende danskere: Der er forskellige former for spiritualitet inden for kirken, fordi den kristne ortodoksi ikke er en entydig størrelse.

Spiritualitet er ikke en bestemt størrelse, men dækker over mange forskellige måder at nærme sig det med Gud på. Men tilgange, der også har en personlig dimension, fordi den enkelte har følt sig ramt.

Når man i dag ser sig rundt i det danske folkekirkelige landskab, er der meget langt fra en Oase-menighed i Odder og til menigheden i Vartov. Sanselige måltidsgudstjenester elskes

af nogle og er et skrækeksempel for andre. Moderne amerikansk inspirerede lovsange lyder forfærdeligt i nogle ører, fordi de er mere stemt til Grundtvig eller gregoriansk tidebøn. Og sådan kan man blive ved.

Det er helt naturligt, at man inden for kirken er stærkt uenige. Og at man ikke føler sig lige godt tilpas alle steder. Det er også godt og udtryk for kirkens styrke, når meningerne brydes om teologier. For det er en forsikring imod ensretning og stagnation.

Men hvor uenig man end kan være med andre, så er det ikke muligt at frakende den anden at være indfældet i Kristus. For Gud er altid større – og det er mangfoldigheden i menneskets møde med Gud også. Større og mærkeligere end vores forestillingsevne.

Betyder det, at der ikke er nogle pejlemærker for, hvad der er kristen tro, og hvad der konstituerer en kirke?

Nej. Der er naturligvis kendetegn og pejlemærker.

Bekendelsen til Gud som treenig er det vigtigste, fordi den for mig at se indeholder essensen af den særligt kristne forståelse af, hvordan Gud møder mennesket. Alle trossystemer taler om kærlighed, der har rod i Gud eller i tilværelsens natur. Det er kun kristendommen, der folder denne tale ud i et sprog om en treenig Gud.

Der er mange nuancer i udlægningen af Gud som treenig, men efter min opfattelse, er der i den kristne tradition en erfaring af Gud som ophav, af Jesus som Herre, bror eller ven – det vil sige en, man kan have et jeg-du forhold til - og af Helligånden som en livgivende, trøstende og nærværende kærlighedspræsens. Andre vil sikkert formulere det anderledes. Men samtidig med, at det er sagt, så vil jeg ikke frakende nogen kristennavnet, hvis de bekender sig som kristne. Og så må man brydes med at få de kristne fællesskaber til at sameksistere.

Men vigtigere end formuleringerne omkring Gud er den kristne tros frugter som et kendetegn.

Efter at have besøgt kristne og menigheder i det meste af verden, er det min erfaring, at der er visse kendetegn. Om end de ikke er så lette at sætte på en formel.

Som enkeltpersoner er vi alle på vej. Og har gode dage og mindre gode dage. Men i fællesskaber af mange kristne er det ofte sådan, at der er kendetegn, som bryder igennem: Omsorg for andre, engagement i det nære og det fjerne, det at se de andre og tage godt imod den fremmede. Kreativitet og livsglæde. Overbærenhed og generøsitet. Ikke blot med penge, men også med tid og opmærksomhed. Tålmodighed og ønsket om at hjælpe også selvom det måske er besværligt. Der er i mange kristnes liv en dimension af hengivelse og uselvskhed, som følger den kristne selvforståelse.

Og man kunne blive ved. Kristentro som levet liv afgiver en grundklang til omverdenen, fordi troen er båret af en hjertets lovsang. En ortodoksi. Dåb er derfor også som grunderfaring en dåb *til* noget. Til det, at kærlighedens Ånd kan fremmes og virke i mennesker, mellem mennesker og mellem mennesker og den skabte natur.

Hvis nu det er rigtigt, hvad jeg ud fra mine erfaringer med verdenskirkerne her sammenfatter, så rejser det naturligvis et fundamentalt spørgsmål til folkekirken: Er det samme tilfældet hos os?

Folkekirken særlige udgave af troens frugter

Den danske udgave af den reformatoriske arv har i særlig grad formet et helt folk. Specielt har mødet mellem den reformatoriske arv og de folkelige vækkelser sat sit helt særlige mærke.

Præcist hvordan den danske folkelige syntese af kultur og kristendom blev skabt, er et studie langt ud over min videns grænser og denne lille bogs rammer. Men Grundtvigs vision af menneskets og folkets forklarelse - det vil sige udvikling op igennem historien - har givet et perspektiv for, at det, der sker i folket også igennem det politiske, godt kan forstås ind i et stort, guddommeligt og historisk drama. Velfærdsstaten er i det perspektiv ikke blot syntesen af politiske bestræbelser, men også et historisk mærke eller en del af folkets forklarelse. Ligeledes opstod der i sansen for det poetiske et udtryk for hjertesproget. Det vil sige, at sproget i sig selv bliver beåndet af hjertelighed eller af kærlighedens ånd. Omsat til almindelig dansk betyder det, at når vi indtil for nylig forventede at kunne møde andre med tillid og i forventning om, at den anden ville én det bedste, så var denne forventning grundet i et fælles hjertesprog.

Det var en måde at være til stede på i verden, som bar et unævneligt mærke af kærlighedsånd. En levende realitet, som konstant brød igennem i det folkeliges evne til at finde gode måder at eksistere på i samdrægtighed. Det vil sige i en proces, hvor der også hele tiden blev barslet med noget nyt skabt af et fællesskab og ind i et fællesskab. På en måde lå denne syntese af statskirkelig, kulturel kristendannelse af folket, de folkelige vækkelsers fællesskaber og en hjerte-nationalfølelse som en så gennemtrængende arv, at de færreste af os havde øje for, hvad det var for en virkelighed, vi levede i. Og måske derfor glemte vi også dens ophav i kristentro som levet liv.

Sammenligner man dansk kultur med mange andre lande, er der stadig meget af den kristne arv, der lever under danskernes skrabelod. Men vi er efter min mening ved at tære ganske voldsomt på hovedstolen. Der er meget, hvorom der ikke længere er fælles konsensus, og hver måned har sine eksempler på tillidsbrud i institutioner og blandt fremtrædende enkeltpersoner i en grad, som vi ikke troede muligt. Den danske konsensus kan man ikke længere tage for givet.

Årsagen til forandringerne er naturligvis meget kompleks. Men en af årsagerne, tror jeg, er, at folkekirken, i sin tro på at alt var i skønneste orden, ikke har udvist rettidig omhu og ikke er gået i gang med et teologisk selvopgør og en fornyelsesproces funderet i en oprigtig nysgerrighed over for samtiden.

Folkekirken står overfor store udfordringer, hvis den skal være med til at indblæse en kærlighedsgrundklang i danskerne. For folket møder ikke op om søndagen, og verden, som kirken er placeret i, er under hastig forandring.

Verden af i morgen

Udgangspunktet for denne bogs betragtninger er, at al livsytning og tro sker i et samspil med fortid og samtid. Vi har som mennesker en kulturel arv med os. Herunder tro og livsytningssystemer. Og de sættes i spil af samtidens livsrum.

De eksistentielle udfordringer, som vi i dag står overfor, hvis vi tør se på verden og os selv, er ganske voldsomme. Det har de for så vidt altid været, men det er først med vores generation, at vi er blevet i stand til så effektivt at udrydde os selv og livsbetingelserne for andre arter. Den antropocene tidsalder varsler nødvendigheden af en ny selvopfattelse hos mennesket. For vi er som art blevet ubetinget herre over liv og død.

Verden af i dag er global og eksponentiel. Selv om vi lever, som om den stadig var lokal og uforanderlig. Verden forandrer sig med en rasende hast, som i det seneste halve århundrede radikalt har forandret præmissen, man er menneske på. Aldrig før har generationer gennemlevet så radikale forandringer så hurtigt.

At rejse er ikke længere forbeholdt de få. Vi er alle globetrottere – om ikke andet så i kraft af vores forbrug. Der er kommet en uoverskuelighed i den enkeltes forhold til omverdenen. Det er som om der foruden de synlige spor efter den globale forbruger også spinder sig et massivt net af økonomiske, transnationale tråde. Tråde, der er bestemmende for store dele af vores adfærd, men kun er synlige i forbindelse med åbenlyse økonomiske kriser. Ingen forstår i dag den globale økonomi. Men den styrer vores adfærd og knytter os sammen. Den globale økonomi har skabt en global religion.

Viden er blevet tilgængelig på en måde, som gør, at kun nysgerrighed og tid sætter grænsen for den mulige information. Samtidig har informationsmængden skabt en mæthed og en apati, som også gør, at de fleste i dag lader sig underholde i stedet for at selv at være skabende. Vi har adgang til ubegrænset viden og information, men videbegæret er ikke vokset og empatien til at handle på informationen er slet ikke fulgt med. Tværtimod udstiller vores manglende empati og handling i mødet med nød, elendighed, klimaforandringer og arters udryddelse et træk ved mennesket, som er frygtindgydende: evnen til at adskille sig helt fundamentalt fra den anden og de andre.

Der lurer en række alvorlige globale katastrofer forude. Klimaforandringerne kommer til at berøre os alle, men ingen kan overskue i hvilket omfang. Vi regner med, at det nok går, men fortrænger, at vi globalt spiller russisk roulette med fremtidige generationers eksistens. Af andre livstruende udviklinger kan bl.a. nævnes: Kemikalernes påvirkning af miljøet, masseudryddelse af dyre- og plantearter, atomforurening, usikkerhed omkring fødevarerforsyningen. Alt dette i en kombination med en voksende verdensbefolkning, der alle via medierne deler samme forbrugsdrømme.

Omfanget af grundlæggende utilsigtede forandringer i den ydre verden skaber en følelse af uoverskuelighed, fortrængning eller skæbnetro. Meget få er tilsyneladende i stand til at tage alvoren til sig og reagere med radikale, eksistentielle valg. Vi er blevet hvirvlet ind i den eksponentielt foranderlige verden med en fart, der tager pusten fra os. Det eneste, der kan holde stand med udviklingen, er de økonomiske profitberegninger. Moralske, etiske og religiøse overvejelser i forhold til samtidens udfordringer halter meget langt bagefter.

I Danmark er der til det globale perspektiv at lægge en række dybdeforandringer i kulturen. Forandringer som påvirker danskernes livssyn og vores udgangspunkt for at møde de globale udfordringer.

Dekonstruktion og postmodernisme er slået dybt igennem. De fleste har ikke længere sammenhængende livssyn, men forsøger hele tiden på ny at finde mening i et tilsyneladende kaos.

Et af de områder, der er udfordret, er identiteten. Den påkrævede fleksibilitet i vores arbejds- og privatliv betyder i kombination med nye muligheder for at påtage sig eller skifte identitet f.eks. på sociale medier, at mange i dag lider af et svagt jeg. Og dette giver sig ofte udtryk i en oppustet egocentrering, der vidner om, at det meste af menneskets energi skal bruges på

selvopretholdelse. Eller en selvdestruktion. Meget få opfatter sig selv som selvberørende og hvilende i at være, som de er.

Et andet område, der udfordres, er fællesskabet. Hvad betyder det, at man er en del af et fællesskab, og i hvilket omfang er det naturligt at være en del af mange forskellige fællesskaber. Hvordan ser forpligtelsen over for fællesskabet ud, og i hvilket omfang skal fællesskaber give plads til dem, der ikke passer ind i de givne normer? Er der grund til at lytte til andre, og kan man forandre sine egne holdninger uden at tabe ansigt?

Endelig er dekonstruktionen slået igennem i forhold til tro og ideologi. Det er ikke længere muligt at forfægte en sammenhængende sandhed. Det, der fremstilles som sammenhængende og sande fortællinger, bliver dekonstrueret og tilbage bliver den subjektive overbevisning. Sandheden hænger på hin enkelte og ikke på fællesskabets livsdyndning.

Betydningen af dette forhold er efter min opfattelse meget stort, når det handler om tro og religion. For selve præmissen er ændret fra, at man fik overleveret en sandhed, til at man selv skal finde og sammenstykke sandheder til det, der bliver ens livsvej. Det kan måske begrædes, men dekonstruktion som troens grund er i dag en grundbetingelse. Tro er kontekstuel. Og dette er nogle af de overordnede kulturelle grundforudsætninger for troens udfoldelse i fremtiden.

Noget mere personligt, som også spiller en rolle i forhold til livsdyndning, er forholdet til tid. Hvordan skal jeg bruge min tid og hvilke valg stiller det mig overfor. Tid er bundet i arbejde og forpligtelser. Spændt ud mellem andres og egne forventninger. Evighedens plads er måske i dag i tomgangstiden foran fjernsynet, hvor ingen skal nå noget og i troen på evig ungdom. Og pludselig presser det eksistentielle tidsregnskab sig på. Har jeg brugt tiden rigtigt? Har jeg været nok sammen med mine børn eller børnebørn til at have givet min fortid videre ind i deres fremtid?

Den digitale drift er en anden personlig og eksistentiel udfordring. For hvordan bruger man internettets muligheder, sociale medier, smartphones, digitale billedmedier og andre virtuelle tilbud, uden at det resulterer i en flagrende opmærksomhed og manglende nærvær?

Økonomisk binding er også et centralt, personligt dilemma. Om end ofte ganske fortrængt. Er det muligt at finde en vej i den økonomiske jungle med høje huspriser, uigennemskuelige lånemuligheder og usikkerhed i forhold til en livsindkomst? Er et liv på lånte midler udtryk for livsudfoldelse eller trældom?

Verden af i dag bliver forstørret ind i morgendagens perspektiv. Traditionelt har religionen og troen været afgørende for menneskers møde med foranderligheden. Troens tolkning har været med til at skabe forståelsen af det nye og dannelsen af en integration mellem fortid, nutid og fremtid.

I dag er tabet af historisk bevidsthed og tabet af viden om trostradition så omfattende, at man ikke kan forvente, at en historisk kulturel/trosmæssig syntese vil binde fortid og fremtid sammen på samme klare måde som tidligere.

Men måske står et samfund omgivet af kaoskræfter over for en reformation, hvor fortolkningsrammerne ændres fundamentalt. Måske er det lige foran en ny reformation eller et paradigmeskift, at vi danskere står lige nu. Måske en stille reformation allerede er i gang. Folkekirken vil ikke blive den centrale spiller i den stille reformation – hvis altså reformationen er i gang. Men spørgsmålet er, om folkekirken ønsker og er parat til at gå med ind i nye, reformatoriske processer.

Hvis folkekirken går med ind i disse processer, er det af stor betydning, at man er opmærksom på det, man bringer med ind i samtalerne. Herunder de skygger, jeg har forsøgt at fremhæve.

For vi ser altid virkeligheden igennem nogle skygger, som vi skal tage os i vare for. Eller som vi skal forsøge at lægge bag os. Og det gælder ikke kun i psykologisk forstand, men også i kulturel og teologisk forstand.

Om folkekirken bevæger sig ind i nyt land, er endnu usikkert. Men det er vi nogle, som håber.

Den stille reformation – fremtidsbetragtninger

De pinlige spørgsmål

I Luthers 95 teser beskriver han de højst pinlige spørgsmål, der dengang gik i rette med pavens afladsbreve. Det var på en måde den vågne lægmands fornuftige spørgsmål, Luther formulerede, og de fremprovokerede opgør med ikke længere brugbare religiøse antagelser og fremtving reformationen.

Den stille reformation er på en måde udtryk for samme bevægelse. Lægmand og ikke mindst lægkvinder har sat spørgsmålstegn ved institutionel religiøs dogmatik og praksis. Resultatet har været årtier med søgen efter nye svar. I begyndelsen karakteriseret som nyreligiøsitet. Senere som New Age og i dag vel nærmest som alternativ tro.

Kirkeinstitutionen - i dette tilfælde den folkekirkelige institution med tilhørende kompleks af teologiske uddannelser - har stort set undladt at indlade sig på en systematisk og ligeværdig dialog i forhold til lægfolkets 'pinlige spørgsmål'. Initiativer og samtaler mellem det traditionelle folkekirkelige livssyn og de nye strømninger har været præget af få private arrangementer og indtil for nylig med ringe officiel opbakning.

Reformationsjubilæet kunne være en anledning til, at man mere officielt igangsatte en proces, hvor man i dialog med den meget brede medlemsskare forsøgte at formulere nye fragmenter af, hvad det i dag vil sige at være troende kristen. Og hvad det vil sige at være en dansk folkekirke.

Nødvendigheden af den proces - herunder åben tale om den folkekirkelige traditions skygger - er for mig åbenlys. Specielt i forhold til den konfessionelle del af folkekirkens bekendelsesgrundlag. At fastholde en særlig konfessionel identitet på baggrund af Luthers lille katekismus og den augsburgske bekendelse fra 1530 er ude af trit med den reformatoriske grundtanke formuleret af Karl Barth, om at kirken hele tiden er i reformation. Hvis den danske folkekirke skal have sin egen særlige konfessionelle identitet, må det være en identitet, der er i rimelig overensstemmelse med det, som medlemmerne tror på. En del af den konfessionelle identitet vil naturligvis altid være den historiske, lutherske arv. Herunder også konge- og statsmagtens måde at forvalte arven fra Luther på.

Kommenterede [3]: skal der være to overskrifter?
Og hvad med indholdsfortegnelsen ... passer ikke her ...

Men dermed er alt ikke sagt. Tidens udfordringer kalder på nye samtaler og måske formuleringer omkring kristen tro.

Derfor ser jeg meget gerne en omfattende trosdebat blandt danskerne for måske at finde frem til nye tros-teser. Eller også som en lejlighed til at konstatere, at tiden hverken er til teser eller bekendelser, men til samtale, livsfællesskab og handling. Men under alle forhold holdes kirken i bevægelse og vågen over for sin samtid gennem en selvforståelse af, at den befinder sig i en stadig reformation.

Vi befinder os alle i et uoverskueligt, hyperkomplekst landskab. Og vi er alle med til at bestemme livsbetingelserne for de endnu ikke fødte generationer.

FN har med sine verdensmål forsøgt at opsætte perspektiver for ansvarlig omgang med den klode, vi lige nu forvalter på vegne af fortidens og fremtidens mennesker og andre skabninger (jeg kan i den sammenhæng kun anbefale, at man læser Steen Hildebrandts mosaik af stemmer omkring verdensmålene i et dansk perspektiv i 'Bæredygtig Global Udvikling').

Ud fra et evangelisk perspektiv kan kirken være med til samtidig at gå i rette med tidens skævvridning af Guds gode skabning. Kirken skal kalde til omvendelse, således at mennesker oplever en indre virkelyst til at være med til at handle på nødvendige forandringer. Ikke af pligt, men fordi hjertet er forandret og trækker i en ny retning. Hvis det at være en evangelisk kirke i dag skal give mening, så må det betyde, at man ud fra en kontekstuel læsning af Bibelen kan finde billeder, fortællinger og anvisninger, der kan være med til at ændre vores perspektiv. På os selv og på vores ansvar. Ikke igennem en ideologisk tvang af holdninger eller handlinger. Men ved en erfaring af, at kærlighedens ild drager os som enkeltpersoner og ikke mindst som fællesskab sammen til at handle med kærlighedens fortegn.

Og der er masser af dyder fra den lange kristne tradition, som venter på at blive genopdaget, fornyet eller opdaget. F.eks. mådehold, at dele med hinanden, kærlighed til den fremmede, radikal omsorg, frygtløshed over for det at gøre ting helt anderledes, selvopofrelse, glemte visdomstraditioner og aramæiske sproglige indsigter i livet, nænsomhed og modstand mod uretten og misbrug af penge.

Ja, der er mange, mange flere at nævne. Pointen er, at den næste reformatoriske bølge kunne være at opdage og formulere disse gøre-aspekter af kristentroen. Og derigennem bevidst at forbinde visdom med handling.

Og måske et af de vigtigste aspekter vil være at turde stille de pinlige spørgsmål til samtiden. Præcis som Jesus gjorde, da han konfronterede farisæerne, den romerske kejser og sine disciple.

Stilhedens reformation

Folkekirkens fornyelse har mange potentielle kilder og lige så mange nyttige former for dialogiske processer mellem tradition og nybrud. En af de kilder, som optager mig, er stilheden.

I den lutherske tradition er der ikke mange historiske eksempler på en meditativ eller kontemplativ praksis, hvor stilheden og det at lytte ind i stilheden spiller en central rolle. Men det er ved at forandre sig. Grundlæggende er der tale om, at mange mennesker i dag begynder at se sammenhængen imellem den ydre verden og deres eget indre univers.

Vi møder verden gennem sindets farvning af verden. Og derfor er der også som kristen en nødvendighed i at se på, hvad der sker inde i en selv, hvis man vil forstå, hvorfor verden for en selv ser ud, som den ser ud. Og måske også hvorfor verden møder en, som den gør. Og hvad der gælder for den enkelte, gælder også for menigheder og for kirker. Hvad er det i menighedens indre dynamik, i stemninger og holdninger, som skaber dens måde at omsætte evangeliet på? Hvis f.eks. man aldrig møder et smil eller mennesker, der hilser på en, så er det måske ikke så underligt, hvis menigheden ikke vokser.

Jeg tror, at opmærksomheden på menneskers og fællesskabers indre univers bliver et af de vigtige værktøjer i fremtidens stille revolution. Rent konkret kunne det betyde, at der i det kirkelige miljø bør komme større opmærksomhed på de gamle begreber krop, sind og ånd. I forhold til kroppen handler det om at integrere sundhed og sanselighed som en del af den teologiske forståelse af, hvad det vil sige at være menneske. Der er masser af visdom omkring mad, seksualitet og kropsbevidsthed, der kan være gavnlige værktøjer i processen omkring den indre opmærksomhed. Der er mange teologiske processer i at udforske, hvad der er gavnligt ind i en kirkelig sammenhæng. Men det gælder om, at kirken i fremtiden tager kroppen tilbage som en del af sit tolkningsfelt.

Krop er ikke blot individuelle kroppe. Det handler også om fællesskaber som inkarnerede kroppe. Når f.eks. menneskers hjerte går i stykker omkring det samme anliggende, så er det en erfaring, at der kommer kreativitet og kræfter til at gå ind i dybe forandringsprocesser.

Omkring sindet er der tale om at tage alvorligt, at mange mennesker har behov for en større gennemsigtighed i deres eksistens. Det handler om processer uden klare svar, hvor et af grundspørgsmålene er: 'Hvem er jeg?'

Sindet som en del af stilhedens reformation handler også om arbejdet med at skærpe opmærksomheden, som det f.eks. sker inden for mindfulness-bevægelsen. Det er der ud fra en kristen tradition ikke noget nyt i. Det er en vigtig del af bønnens vej i den ortodokse kirke. Men formålet er ikke hverken større selvbevidsthed eller en neutral iagttagelse. Formålet med at se på sindet i en kirkelig sammenhæng er at hjælpe hjertet til en stadig større grad af rettedhed imod Gud.

Endelig er der ånden som en del af den indre reformation. Og med det mener jeg, at det er essentielt, at kirkerne i fremtiden skaber mange muligheder for, at mennesker kan finde heller med ro. Steder, hvor det som menneske i en travl verden i opbrud, er muligt at finde stilhed. Steder, hvor det er i orden bare at være uden at skulle præstere eller være online. Pilgrimsture, stilleandagter, retræter og stillerum er nogle af rammerne for, at stilheden kan lukke sig op.

Fremtidens teologer vil også inkludere mennesker, som selv har længere tids erfaring med stilheden og derfor kan hjælpe andre i deres møde med det stille rum. For mig er en teolog en person, der søger en systematisk afklaring omkring, hvad det er, det der med Gud. En ægte teolog er en teologisk eksistens, og derfor er udtrykket teolog i denne sammenhæng ikke betegnelsen for en bestemt uddannelse, men snarere for en livsholdning.

I det hele taget tror jeg, at den stille reformation i langt højere grad vil være visdoms- og erfaringsbåret end funderet i akademiske studier.

Man kunne indvende, at mange af disse indre processer allerede finder sted uden for kirkerne ind i hele feltet omkring fordybelse og personlig udvikling, så hvorfor skal folkekirken engagere sig?

For det første er det helt fundamentalt, at Jesus var der, hvor mennesker var. Og når der er mange, som søger individuation og stilhed, så bør kirken naturligvis også være dér. Desuden er der ikke noget nyt i, at man inden for kirken har mennesker, som fordyber sig indad. Det vidner bl.a. bønns- og klostertraditioner om.

Men den egentlige årsag er for mig at finde i de udfordringer, som verden og dermed også kirken står overfor, jf. afsnittet om kirken af i morgen. Hvis vi som kristne skal bidrage ind i løsningen af den vanskelige situation, skal der nye tilgange til. Og her har kirken måske mulighed for at være katalysator for en del af en ny kultur, hvor man stræber efter en samklang mellem det man ved, og det man skal gøre. Det, som man indefra ønsker at gøre. Og det, man rent faktisk gør.

Til forskel fra mange ikke-kristne kontemplative traditioner, så har kristendommen et meget klart handlingsperspektiv i sin måde at forstå tilværelsen på. Og samtidig er hverken det handlende menneske eller det handlende fællesskab alene. For enhver handling med kærligheden som fortegn kan forstås som en handling i efterfølgelse.

Afsluttende bemærkninger

Reformationsfesten er ved at nærme sig sin afslutning, og det har været nyttigt at skærpe den historiske bevidsthed gennem de mange arrangementer ud over landet. Men samtidig har reformationsjubilæets relativt svage omtale i medierne også været et tegn på, hvor svagt den reformatoriske arv i dag står. Ikke blot som historisk arv, men også som trosanliggende.

Historikeren Brad S. Gregdry taler i bogen 'The unintended Reformation', om at den religiøse revolution, som Luther og de andre reformatorer slap løs, var med til at skabe en utilsigtet reformation, hvor de europæiske samfund endte med at blive gennemsekulariserede. Selve princippet om 'skriften alene' var med til at skabe europæiske samfund med en hyperpluralisme af bud på religiøse og sekulære sandheder. Opbruddet åbnede for, at individer kunne følge deres eget begær uanset de omkostninger, det måtte have for omgivelserne. Rammerne for en fælles livstolkning i Europa var dermed sprængt i stykker, uden at det havde været reformatorernes hensigt.

Jeg tror, at Brad S. Gregdry har ret. Reformationen var utilsigtet med til at sprænge en europæisk enhedskultur i stykker og bane vejen for den virkelighed, vi lever i. En atomiseret virkelighed, hvor mange først og fremmest ser sig selv som centrum for hele verden og opfører sig derefter. Vores individualiserede begærskultur har sat selve vores og mange andre arters overlevelse på spil, og vi mangler det fælles autoritære referencesystem, der ville kunne få os til at rette ind.

I et dansk perspektiv er folkekirken næsten en slags sovende Tornerose. Skatten, som folkekirken gemmer, har en skønhed, der overstråler alt andet. Men den kan være svær at få øje på, når den ikke bæres frem undtagen inden for særlige åbningstider.

Folkekirkens skat vises frem i gudstjenesten. Det er det livsomvæltende tilsagn om Guds kærlighed og tilsagnets synlige og konkrete tegn.

Men skatten skal også omsættes til synlige kærlighedstegn.

Sammenhængen mellem det man siger, og det man gør som kirke, er helt central. Den vigtigste forkyndelse er forkyndelse igennem handlinger, for den gør, at skatten vokser.

Guds tilsagn om sin kærlighed til os bliver sået i verden og får Guds synlige kærlighedsskat til at vokse.

Ved at være bevidst om sin egen arv og de skygger, som arven giver folkekirken, kan den måske befri sig fra historiens byrder, rejse sig op og møde verden på nye måder.

Og heldigvis er ingen alene i det at bære kærlighedens tegn ind i livet.

Herinde på mit kontor ser jeg hver dag på to ikoner af Maria. På den ene ikon befinder Jesusbarnet sig i Marias hjerte. Hun barsler med Jesus. På den anden ikon holder hun Jesus tæt ind til sit bryst og viser ham samtidig frem.

Maria er et billede på mennesket. Vi er alle Maria, der barsler med Jesus i hjertet. Og vi holder alle Jesus i vores arme, når vi møder næsten og verden.

At være kristen og at være en del af en kirke er at bære Jesus ind i verden. Sommetider usynligt. Andre gange helt åbenlyst. Det er en dåbsgave at kunne bære Jesus med sig.

At opdage det har aldrig været let. Og her kommer kirkens stadige opfindsomhed ind. For den skal finde måder at bære Jesus ind i hjertet hos mennesker, for at de kan bære ham videre ud i verden.

Kirken skal være i stadig reformation, fordi den er i konstant samtale diskussion.

Og med en vis ydmyghed skal de, der repræsenterer kirken være sig bevidst, at kirkens natur på en måde er apofatisk. Det vil sige, at kirken i sin natur altid er større, end det vi udsiger. Kirken er altid mere farverig end sine former, dybere end sin teologi og større end sin menighed. Og derfor er kirken altid undervejs i en stadig bevægelse i forsøget på at udsige det uudsigelige om Gud.

Hvis ikke

Hvis reformationen i 1517 ikke var nået længere end til Wittenberg, var der opstået en reformatorisk bevægelse et andet sted, og før eller siden var den nået til Danmark. For den katolske kirke var i slutningen af 1400-tallet så langt fra Jesu budskab, at den enten måtte forvandles eller gå under. Og da den virkelighed, Jesus peger på, er større end kirkens teologi og former, tror jeg, at der under alle omstændigheder var opstået noget nyt.

Måske er det spændende spørgsmål, hvad der var sket, hvis den reformatoriske bevægelse ikke i Danmark var blevet kapret af kongemagten og gjort til led i et religiøst, økonomisk og politisk magtspil. Ville danskerne være gået ind i reformatoriske lægmandsbevægelser, og ville der være skabt et myndigt lægfolk?

Næppe. For der er altid betingelser, som påvirker historiske forløb. Og danskerne var i 1500-tallet ikke klar til at stå på egne ben uden kongemagten.

Igennem den kongelige og kirkelige ensretning af danskerne opstod der et sammentømret folk med en meget dyb fælles tydning af tilværelsen. Vi blev homogene og i takt med reduktionen af det danske rige opstod der også en overskuelighed, som har skabt et globalt set usædvanlig harmonisk og trygt sted at leve.

Men er alt så ikke godt, og kan vi ikke blot lade folkekirken fortsætte som hidtil?

I min forståelse af samtiden er vi lige nu midt i et omfattende opbrud. Præcist som tilfældet var i begyndelsen af 1500-tallet. Betingelserne for det at være menneske blev dengang

ændret igennem fødslen af renæssancen. Det var en proces, hvor ny viden, nye religiøse perspektiver og nye livsbetingelser åbnede nye horisonter for at forstå sig selv.

Vi er efter min opfattelse i samme situation i dag. Og præcis som reformationens fædre gjorde, er der også grund til, at vi i dag møder vores samtid ud fra nye erkendelser og med nye perspektiver.

Luther gjorde op med skyggerne i sin overleverede tro. Det samme bør vi gøre. Og derfor se, hvad det frisætter af samtaler og nye muligheder.

Bagsidetekst

Folkekirken er en reformatorisk kirke, men det synes tvivlsomt, om folkekirken i dag forstår sig selv som en kirke med behov for at være i fortsat reformation. Luther satte en reformatorisk bevægelse i gang i det danske folk, men af en række årsager kom forståelsen af kristentroen ofte til at stivne i faste former og formuleringer.

I dag er folkekirkens reformatoriske troskompleks udfordret af en samtid, hvor troen på enhver måde er løs. Og netop derfor er det nyttigt at fundere over, om der er dele af den reformatoriske arv, som i dag skygger for nye formuleringer omkring tro. Denne lille bog giver et bud på reformationens skygger og på de udfordringer en ny reformation byder på.

Det er forfatterens opfattelse, at kirken bør være i stadig reformation, fordi den kristne tro er dynamisk. Kirken er i sin natur altid større, end det vi udsiger. Den er altid mere farverig end sine former, dybere end sin teologi og større end sin menighed. Og derfor er kirken altid undervejs i en stadig bevægelse i forsøget på at udsige det uudsigelige om Gud.

I den proces er stadig selvbesindelse og refleksion en nødvendighed. Og bogen er i anledningen af reformationsjubilæet tænkt som et bidrag til denne proces.

Anders Laugesen er programmedarbejder ved DR og cand.phil. i religion fra Aarhus Universitet.

